

**การพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลาให้เข้มแข็งด้วยทุนชุมชน กรณีศึกษา บ้านวังไธ้ ตำบลจะ
แหน อำเภอสบไธ้อย จังหวัดสงขลา**

**The development of we love Songkhla village with strong capital
community. A Case Study: Ban Wang-O Tambol Ja-Nae Sabayoi district
Songkhla province.**

จรรยา สุทธิสาร^{1*} และวันชัย ธรรมสังการ²
Janya Sutthisaro^{1*} and Wanchai Dhammasaccakarn²

¹ นักศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

¹ Student's the Degree of Master of Arts in Human and Social Development, Prince
of Songkla University, Hat Yai Campus.

² รองศาสตราจารย์, ดร., หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์วิทยาเขตหาดใหญ่

² Assoc. Prof. Dr., Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkhla University, Hat Yai Campus.

*Corresponding author, E-mail: aewjanya@live.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลาให้เข้มแข็ง
ด้วยทุนชุมชน ใช้กระบวนการถอดบทเรียนโดยมีส่วนร่วม โดยผู้ให้ข้อมูลทั้งหมดจำนวน 22 คน ใช้วิธีการ
สนทนากลุ่ม จำนวน 12 คน ซึ่งเป็นผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำศาสนา ประชาชนชาวบ้าน สตรี และ
เยาวชน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากตัวแทนกลุ่มอาชีพ ตัวแทนจากหมู่บ้าน จำนวน 10 คน
จากบ้านวังไธ้ ตำบลจะแหน อำเภอสบไธ้อย จังหวัดสงขลา ร่วมกับศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่
เกี่ยวข้อง และการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลาให้เข้มแข็ง ด้วยทุนชุมชน
คือ ผู้นำชุมชนเป็นผู้นำเข้มแข็งได้รับการยอมรับมีความเสียสละเกิดเป็นความศรัทธาในการพัฒนาหมู่บ้าน,
การมีส่วนร่วมของชุมชนกิจกรรมต้องเป็นความต้องการของชุมชนเองและสนใจในการทำกิจกรรมนั้น ๆ
โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของสมาชิก, การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนา
หมู่บ้านเรารักสงขลา และการมีพลังสตรี และเยาวชนมาเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมของ
ชุมชน

คำสำคัญ: หมู่บ้านเรารักสงขลา ความเข้มแข็งของชุมชน ทุนชุมชน

Abstract

The purpose of the research is to study the critical success factor of the development program “We love Songkhla village” that should be strengthened by the community capital. This study was based on the social process of people participation. The participants of 22 consisted of 12 community leaders, women and youth, the other 10 members joined the In-Depth Interview. Reviews of literature related and research and content analysis conducted.

The analysis of the empirical data was managed in accordance with the concerned concepts and accurate observation in both focus group and In-Depth Interview including the interpretation of the results. The results show that the critical success factors in developing. We love Songkhla village is the strength of a community leadership, the participation of the community members and the application of Sufficient Economy Concept. This study was a meta-end research after the success of the village that they could get awards of high performance.

Keywords: We Love Songkhla Village, Strong of Community, Capital Community

บทนำ

ประเทศไทยเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วโดยไม่สมดุลส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในสังคมทำให้เกิดเป็นปัญหาสังคม จังหวัดสงขลาที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว จนเกิดเป็นปัญหามากมาย ความสามารถในการใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาที่น้อยลงส่งผลให้ชุมชนไม่เข้มแข็ง จนทำให้เกิดเป็นปัญหาเทคโนโลยีเศรษฐกิจและสังคมอย่างมากหากไม่รีบแก้ไขก็จะทำให้การแก้ไขยากขึ้นในอนาคตมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน จึงมีความจำเป็นต้องเร่งรัดในการแก้ปัญหาของชุมชนซึ่งเริ่มจากการสร้างภูมิคุ้มกันให้ครอบครัวและชุมชนเข้มแข็งและสามารถพัฒนาได้อย่างยั่งยืน

ผู้ว่าราชการจังหวัดสงขลาเห็นความสำคัญของปัญหาดังกล่าว จึงได้กำหนด “โครงการเรารักสงขลา” เพื่อแก้ปัญหาของคนในชุมชน โดยน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการดำเนินชีวิต หลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มาเป็นแนวทางปฏิบัติ รวมทั้งน้อมนำยุทธศาสตร์พระราชทาน คือ เข้าใจ เข้าถึง และ พัฒนา มาใช้ในการดำเนินการโครงการเรารักสงขลา โดยจังหวัดสงขลากำหนดให้ทุกอำเภอดำเนินการ “โครงการหมู่บ้านเรารักสงขลา” โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ.2555-2559 โดยในแต่ละปีอำเภอจะต้องมีหมู่บ้านเข้าร่วม อย่างน้อยปีละ 20 เปอร์เซ็นต์ของหมู่บ้านทั้งหมดในอำเภอ เมื่อครบกำหนด 5 ปี จะมีหมู่บ้าน เข้าร่วม 100 เปอร์เซ็นต์ รวมทั้งสิ้น 1,023 หมู่บ้าน โดยการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลา จังหวัดสงขลา มีจุดเด่นที่เข้มแข็งคือ การมีสี่เสาหลักเป็นพลังสำคัญในการพัฒนา ประกอบด้วย ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน รวมทั้งมีการรวมพลังจากภาคราชการ ภาคการ

พัฒนาทุกภาคส่วน รวมถึงพลังวิชาการจากมหาวิทยาลัยในจังหวัดสงขลาทุกมหาวิทยาลัยได้มาเข้าร่วมเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมพัฒนาชุมชน จึงเกิด “โครงการเรารักสงขลา” เพื่อการบริหารจัดการชุมชนได้โดยได้รับการพัฒนาอย่างยั่งยืน การขับเคลื่อนโครงการเรารักสงขลา มีเป้าหมายเพื่อให้ประชาชนในจังหวัดสงขลา มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง(องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา,2555)

บ้านวังไธยะ ได้สมัครเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านเรารักสงขลาเมื่อปี พ.ศ.2556 โดยบ้านวังไธยะในอดีตที่ต่างคนต่างอยู่ ไม่มีความเสียสละ จนละเลยความรับผิดชอบในการพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งบริบทชุมชนเป็นหมู่บ้านมุสลิม 100 เปอร์เซนต์และอยู่ในพื้นที่เหตุการณ์ความไม่สงบ เมื่อมีปัญหาที่มีการประชุมหมู่บ้านปรึกษาหารือจนนำมาสู่การนำโครงการเรารักสงขลาเข้ามาขับเคลื่อนในชุมชนจนก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในชุมชน ซึ่งชุมชนต่างก็เห็นเหมือนกันว่า ถึงเวลาแล้วที่เราจะร่วมมือกันพัฒนาหมู่บ้าน จึงเป็นจุดเริ่มต้นของหมู่บ้านเรารักสงขลา ในบ้านวังไธยะ ตำบลจะแหน อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อศึกษาปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลาให้เข้มแข็งด้วยทุนชุมชนกรณีศึกษา บ้านวังไธยะ ตำบลจะแหน อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา

แนวคิดทฤษฎีกรอบความคิด

1. แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงชีวิตและการปฏิบัติของตนเองทุกระดับในสังคมตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน รัฐ ทั้งในการพัฒนาตนเอง และการพัฒนาประเทศ โดยยึดหลักทางสายกลาง ความพอเพียง ความมีเหตุผล สร้างภูมิคุ้มกันในชีวิตและใช้ความรู้คู่คุณธรรมเป็นหลักของชีวิต เพื่อใช้เป็นกระบวนการมีส่วนร่วม

2. ยุทธศาสตร์พระราชทาน จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว คำว่า เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา เป็นยุทธศาสตร์พระราชทานที่สำคัญอย่างยิ่ง ที่หน่วยงานราชการน้อมนำมาปรับใช้ในการทำงาน โดยเฉพาะการพัฒนาในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่เป็นสังคมแบบพหุวัฒนธรรมจำเป็นต้องใช้ความเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา มาเป็นแนวทางการพัฒนาชุมชน

3. ทุนชุมชน มีความสำคัญต่อการพัฒนาการของการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเพราะการพัฒนาทุนชุมชนเริ่มต้นด้วยการศึกษา ค้นหาปัญหาในชุมชนและให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ ประเมินผลปัญหาและความจำเป็นเพื่อใช้ในการตัดสินใจการบริหารจัดการไปพร้อม ๆ กัน

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) กับแนวคิดกระบวนการถอดบทเรียนในงานพัฒนาชุมชน โดยศึกษาชุมชนบ้านวังไธ้ ตำบลจะแหน อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา จำนวน 22 คน โดยใช้การสนทนากลุ่ม จำนวน 12 คน ซึ่งคัดเลือกจาก ผู้นำท้องที่จำนวน 3 คน (มาจากผู้ใหญ่บ้านวังไธ้ 1 คน, ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านวังไธ้ 2 คน), ผู้นำท้องถิ่น (หมายถึง นายกองค์การบริหารส่วนตำบลจะแหน และ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลจะแหน) จำนวน 2 คน, ผู้นำศาสนา (หมายถึง โต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดวังไธ้) จำนวน 1 คน ประชาชนชาวบ้าน จำนวน 1 คน ผู้นำสตรี จำนวน 2 คน, ผู้นำเยาวชน จำนวน 2 คน ภาควิชาการ (ผู้อำนวยการโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลจะแหน) จำนวน 1 คน และการสัมภาษณ์จำนวน 10 คน โดยคัดเลือกจาก ผู้นำกลุ่มอาชีพ จำนวน 3 คน (มาจากกลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง 1 คน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต 1 คน กลุ่มแปรรูปผลผลิตทางการเกษตร 1 คน) และ ตัวแทนครัวเรือนเขตบ้านละ 1 คน (บ้านวังไธ้มีจำนวน 7 เขตบ้าน) จำนวน 7 คน

ผลการวิจัย

การพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลาบ้านวังไธ้ ตำบลจะแหน อำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา เป็นชุมชนมุสลิม 100 เปอร์เซ็นต์ โดยส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำสวนยางพาราและสวนผลไม้ ชุมชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ชุมชนแห่งนี้ได้รักษาวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมไว้อย่างเข้มแข็งซึ่งเมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่สงบในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้และสี่อำเภอของจังหวัดสงขลาได้ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิต อีกทั้งราคายางพาราดกต่ำซึ่งเป็นช่วงเวลาที่หมู่บ้านได้สมัครเข้าร่วมโครงการหมู่บ้านเรารักสงขลา จึงส่งผลให้ชุมชนแห่งนี้ต้องลุกขึ้นมาทำให้ตัวเองเข้มแข็ง จนสามารถพึ่งตนเองได้ในชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลา คือ

1) ผู้นำชุมชน (หมายถึง ผู้ใหญ่บ้านวังไธ้ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านวังไธ้ ผู้นำของสตรี ผู้นำของเยาวชน ประชาชนชาวบ้าน โต๊ะอิหม่าม และผู้ที่มีอิทธิพลสามารถชักจูงในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จได้) ซึ่งเป็นผู้นำที่มีความเข้มแข็งและได้รับการยอมรับมีความเสียสละเกิดเป็นความศรัทธาในการพัฒนาหมู่บ้านและชุมชนและผู้ใหญ่บ้านได้รับรางวัลมากมาย ซึ่งสะท้อนถึงความตั้งใจในการทำงานเพื่อส่วนรวม อาทิเช่น รางวัลผู้ใหญ่แหนทองคำ ปีพ.ศ.2557 รางวัลอาสาสมัครสาธารณสุขดีเด่นระดับชาติ ปีพ.ศ. 2556 รางวัลโต๊ะอิหม่ามดีเด่นระดับจังหวัด ปีพ.ศ.2557 รางวัลสตรีดีเด่นระดับจังหวัดปีพ.ศ.2557 รางวัลครอบครัวร่มเย็นและผู้นำชุมชนทุกคนของบ้านวังไธ้ผ่านการอบรมการพัฒนาศักยภาพผู้นำจากกรมการพัฒนาชุมชน ปีพ.ศ.2556 ชุมชนบ้านวังไธ้เป็นชุมชนมุสลิม 100 เปอร์เซ็นต์ ซึ่งศาสนาอิสลามปลูกฝังในการให้เชื่อถือผู้นำ ประกอบกับ ผู้นำชุมชนบ้านวังไธ้ ทั้งผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน โต๊ะอิหม่าม ผู้นำกลุ่มต่าง ๆ ฯลฯ ล้วนได้รับการยอมรับและมีความเสียสละพร้อมที่จะทำงานเพื่อชุมชนอย่างเต็มที่เต็มความสามารถ ความศรัทธาล้วนเกิดจากความดีและการแสดงออกต่าง ๆ ที่สะสมมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และสามารถสะท้อนจากคำพูดของการยอมรับผู้นำ ดังนี้

“...ผู้ใหญบ้าน เขาทำงานไม่ได้หยุดเลย เดินทางประชุมก็บ่อย เขาเหนื่อยแคไหนก็ไม่เคยได้ยิน เขาบ่นนะ ศาสนาอิสลามเราก็สอนให้เชื่อถือผู้นำด้วย ความเป็นผู้นำของเขาที่เป็นแบบอย่างให้เราเห็นเรา ยิ่งศรัทธาเห็นเขาเหนื่อยทุ่มเทเพื่อหมู่บ้านแล้วพวกเราเลยอยากจะช่วยในการพัฒนา ให้หมู่บ้านเราพัฒนา ยิ่ง ๆ ขึ้นไป เราเห็นความตั้งใจ ของเขาจนต้องหันกลับมามองตัวเราว่าเราทำอะไรเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อ ชุมชนเราบ้างเราจึงช่วยกันทำงานเพื่อชุมชนอย่างเต็มที่รวมทั้งให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ...”

(นางอำเสาะ ดอเส็น สัมภาษณ์, 20 ตุลาคม 2557)

2) การมีส่วนร่วมของชุมชนกิจกรรมต้องเป็นความต้องการของชุมชนเองด้วยความสมัครใจใน กิจกรรมนั้น ๆ โดยยึดการมีส่วนร่วมของสมาชิก ซึ่งชุมชนได้รับรางวัลจากโครงการเรารักสงขลาด้านการมี ส่วนร่วมของชุมชนดีเด่น ปีพ.ศ.2556 การรวมกลุ่มของชุมชนบ้านวังไธยะจะเป็นการรวมตัวโดยสมัคร ใจตามความต้องการของชุมชน โดยเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือหน่วยงานต่าง ๆ จะไม่เข้ามาใช้อำนาจบังคับใน การทำกิจกรรมต่าง ๆ แต่จะให้การสนับสนุนด้านความรู้ วิธีการให้คำแนะนำปรึกษา โดยจะใช้หลักการ เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา ในการรวมกลุ่มกันของคนในชุมชนเพื่อช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน ต้องอาศัยความ ร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ ของคนในชุมชน โดยสามารถจัดตั้งกลุ่มเพื่อส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชน เช่น กลุ่ม ออมทรัพย์ กลุ่มข้าวสาร ฯลฯ โดยสามารถสะท้อนการมีส่วนร่วมของกิจกรรมของชุมชนจากคำสัมภาษณ์ ดังนี้

“...ชุมชนเราอยากมีกลุ่มออมทรัพย์มานานแล้ว เห็นตำบลข้าง ๆ เขามีกลุ่มออมทรัพย์ แล้วก็ อยากทำบ้าง อยากฝึกให้คนรู้จักออม เพื่อคนไหนเขาอยากประกอบอาชีพเสริม เขาจะได้มีเงินไปลงทุนเขา จะให้มีรายได้เพิ่มขึ้น เราอยากจะมีกลุ่มออมทรัพย์ในหมู่บ้านเรา อยากทำมานานแล้ว แต่ไม่มีใครมา แนะนำแนวทาง จัดตั้งกลุ่มให้ ...”

(นางสาวอารีย์ รัตนะ สัมภาษณ์, 10 พฤศจิกายน 2557)

3.) การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลา คนใน ชุมชนได้น้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลาโดย เริ่มจาก ปลุกผักสวนครัวรอบ ๆ บ้าน แล้วแบ่งปันกันมีการจัดทำบัญชีครัวเรือน เพื่อได้ทราบว่าเป็นแต่ละวันเราได้ใช้ จ่ายอะไรไปบ้าง จำเป็นแค่ไหน สามารถลดค่าใช้จ่ายอะไรได้บ้าง เพื่อให้ทุกคนไม่เป็นหนี้ การรวมกลุ่มกัน เลี้ยงไก่ ปลุกผัก หรือกลุ่มพัฒนาอาชีพต่าง ๆ มากมาย ล้วนเป็นกิจกรรมที่เสริมรายได้ให้คนในชุมชนและ ให้ชุมชนพึ่งตนเองได้มากที่สุด โดยสามารถสะท้อนจากคำสัมภาษณ์ดังนี้

“...เมื่อก่อนเราไม่เคยเห็นความสำคัญของการจัดทำบัญชีครัวเรือนเลยทำแล้ว ท้อแท้ใจ มี รายจ่ายมากกว่ารายได้ รู้สึกไม่มีกำลังใจ เห็นตัวเลขค่าใช้จ่ายแล้วทำให้คิดมาก แต่พอได้เรียนรู้ผลดีของ การทำ ก็เลยลองตั้งใจทำใหม่อีกครั้ง ตอนนี้อยู่แล้วนะว่าค่าใช้จ่ายในครัวเรือน ที่สูงมาจากอะไร ทำให้ สามารถวางแผนประหยัดค่าใช้จ่ายได้ รู้ว่าอย่างนั้นจะทำ ตั้งนานแล้ว...”

(นางอามีเต๊ะ กนางอ สัมภาษณ์, 19 พฤศจิกายน 2557)

4.) การมีพลังสตรีและเยาวชนเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชนบ้านวังไธ้ มีสตรีและเยาวชนที่เข้มแข็งมีการรวมกลุ่มกันโดยเข้มแข็ง เป็นหมู่บ้านที่เยาวชนมีความรัก ความสามัคคี และอยู่รวมกันเป็นกลุ่มในการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน โดยทุกคนช่วยกัน ในการทำกิจกรรมต่าง ๆ เวลาว่างงานหรือกิจกรรม กลุ่มสตรีจะออกมาช่วยกันคนละไม้คนละมือ รวมทั้งเยาวชนที่นี้จะมีการรวมกลุ่มกันเพื่อดูแลหมู่บ้านและทำกิจกรรมร่วมกัน โดยสามารถสะท้อนจากคำพูดดังนี้

“...บ้านเราโดยปกติช่วงเย็น ๆ ทุกวันเด็ก ๆ วิทยุที่บ้านเราเขาจะมารวมตัวกันที่ศูนย์เรียนรู้ที่คลองนี้แหละ ผู้ใหญ่บ้านเขาก็มานั่งคุยกับทีมผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านว่าเราจะให้เยาวชนพวกนี้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ เลยมีความคิดกันว่า ให้เด็กเลี้ยงปลาที่บ่อกั้นในกระชังดีกว่า ซึ่งเมื่อคุยกับเด็ก ๆ วิทยุ เขาก็ยินดี และช่วยกันทำกระชัง ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ตอนเช้า กับตอนเย็น จะสลับกันมาให้อาหาร ตอนหัวค่ำเราก็เริ่มหากิจกรรมมาให้เขาทำเพื่อให้เด็กห่างจากยาเสพติดใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ ดิเกสตูที่เริ่มหายจากชุมชนบ้านเราก็จะเริ่มหดกับเด็ก แต่ละวันจะมีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านผลัดเวรกันมาดูแลเด็กในการทำกิจกรรมต่าง ๆ กลุ่มสตรี เขาปลูกผักกัน เด็ก ๆ พวกนี้เขาก็ไปช่วยกันรดน้ำ เมื่อมีผลผลิตเขาก็แบ่งปันกันกิน ทำให้เกิดเป็นความสามัคคีเขา ช่วยกันดูแล กันดี เวลาเมื่อไรเขาก็พร้อมใจกันทำเพื่อชุมชนของเรา

(นายปาการอซี หมะเยาะ สัมภาษณ์, 23 ตุลาคม 2557)

“...เมื่อก่อน ผมไม่รู้ไปไหนก็จะนัดเพื่อน ๆ ออกมานั่งคุยกัน แต่พอผู้ใหญ่เขามีกิจกรรมให้พวกเราทำในแต่ละวัน รู้สึกสนุกและดูมีคุณค่าเห็นความสำคัญของส่วนรวมรักชุมชนบ้านเรามากขึ้นเลย ...”

(นายชูฟาวี หยงมะเกะ สัมภาษณ์, 19 ธันวาคม 2557)

“...ชุมชนบ้านเราเมื่อก่อนต่างคนต่าง ๆ อยู่ ไม่มีการออกมารวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่าง ๆ หรือกิจกรรมโครงการหมู่บ้านเรารักสงขลา พัฒนาการเขาก็ถามว่าชุมชนเรามีผลผลิตทางการเกษตรเยอะ ๆ อะไรบ้าง เราก็ตอบว่า กล้วยหิน บ้านเรามีเยอะ เขาก็ให้แนวคิดที่เราเอามาทำอะไรได้บ้างละ เพื่อให้แม่บ้านเรามีรายได้เพิ่มขึ้น เราก็เลยคิดรวมกลุ่มกันทำการแปรรูปกล้วยหินรสต่าง ๆ ทำให้เกิดเป็นรายได้ในครัวเรือนเพิ่มขึ้นเกิดความสามัคคีกันในชุมชนเราด้วย ...”

(นางเจ๊ะปารีตะ โดยหมะ สัมภาษณ์, 15 ธันวาคม 2557)

จากคำบอกเล่าสรุปได้ว่าชุมชนแห่งนี้สตรีและเยาวชนพร้อมที่จะดูแลซึ่งกันและกัน พร้อมทั้งสนใจในการรวมกลุ่มกันในการพัฒนาหมู่บ้านให้เข้มแข็งบรรลุเป้าหมายโครงการหมู่บ้านเรารักสงขลา โดยการทำงานร่วมกันเน้นความสามัคคี การดูแลเยาวชนไม่ให้ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด บ้านวังไธ้ได้ดำเนินการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน เยาวชนรู้จักคิดและแก้ไขปัญหา ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ และสตรีในชุมชนมีการทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน โดยการส่งเสริมอาชีพให้กับครัวเรือน รวมทั้งการพบปะพูดคุยถามสารทุกข์สุขดิบ และแลกเปลี่ยนความรู้กัน ทำให้เกิดเป็นการใช้ทุนชุมชนให้เกิดประโยชน์เต็มที่

สรุปและอภิปรายผล

ปัจจัยความสำเร็จที่ชุมชนบ้านวังไธ้ได้รับการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลา ทำให้ชุมชนเกิดการรวมตัวกันเพื่อขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ มีการเรียนรู้ร่วมกัน เกิดความรัก ความสามัคคีในการที่จะปกป้องดูแลพัฒนาชุมชนของตนเองให้เกิดการพัฒนา พร้อมกับเรียนรู้ร่วมกันในการที่จะเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งตนเองให้ได้ในการขับเคลื่อนหมู่บ้านเรารักสงขลา โดยคนในชุมชนได้ตื่นตัวในการทำกิจกรรมต่าง ๆ มีการมาร่วมพูดคุย ร่วมประชุม ปรึกษาหารือกันเป็นประจำจนเป็นนิสัย และการพัฒนาทุนชุมชนทั้ง 5 ประเภทในหมู่บ้าน ซึ่งทุนเหล่านี้มีอยู่ในชุมชนอยู่แล้ว เพียงแต่จะสามารถนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและแก้ไขปัญหาของชุมชนและทำให้ชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นและสามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนให้ดีขึ้นชุมชนมีความเข้มแข็ง มีการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ ซึ่งการพัฒนาทุนแต่ละประเภท โดยเฉพาะทุนที่ไม่ใช่ทุนการเงิน จะต้องใช้ความร่วมมือ ความเสียสละจากทุก ๆ ฝ่ายเพื่อผลประโยชน์ของหมู่บ้าน แล้วจึงจะสามารถใช้ทุนชุมชนมาบริหารจัดการให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีคุณค่า รวมทั้งการรู้จักตั้งศักยภาพของทุนมนุษย์มาใช้ของชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งในแต่ละชุมชนจะมีความเข้มแข็งของทุน แตกต่างกัน ชุมชนบ้านวังไธ้ มีทุนมนุษย์ที่เป็นผู้นำชุมชนเป็นแกนนำในการพัฒนาเป็นที่ยอมรับของคนส่วนใหญ่และสามารถเป็นผู้นำในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี และสามารถพัฒนาได้หมู่บ้านไปสู่ความเข้มแข็ง จากการวิจัย พบว่า ปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลาโดยใช้ทุนชุมชน ประกอบด้วย

ผู้นำชุมชน (หมายถึง ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำของสตรี ผู้นำของเยาวชน ประชาญ์ชาวบ้าน โต๊ะอิหม่าม และผู้ที่มีอิทธิพลสามารถชักจูงในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ให้สำเร็จได้) เป็นผู้นำเข้มแข็งได้รับการยอมรับมีความเสียสละเกิดเป็นความศรัทธา เป็นปัจจัยความสำเร็จที่สำคัญในการพัฒนาพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งสอดคล้องกับหลักปฏิบัติในการพัฒนาชุมชนของ ยุวัฒน์ วุฒิเมธี(2534) คือ หลักการใช้ประโยชน์จากผู้นำ ซึ่งปัจจัยสำคัญในการที่จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายตามที่ต้องการ คือ ผู้นำซึ่งมีส่วนสำคัญในการที่จะพัฒนาชุมชนให้ได้รับความสำเร็จ และยังสามารถช่วยชักจูงประชาชนเข้ามาร่วมงานอีกด้วย

การมีส่วนร่วมของชุมชนกิจกรรมต้องเป็นความต้องการของชุมชนด้วยความสมัครใจในการร่วมกิจกรรมนั้น ๆ โดยยึดการมีส่วนร่วมของสมาชิก การทำกิจกรรมที่จัดตั้งโดยชุมชนเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดความอย่งยั่งยืนเป็นการเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนได้ทำงานร่วมกัน ส่งเสริมการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรม ซึ่งสอดคล้องกับแนวความคิดเกี่ยวกับกลุ่มของวินิจ เกตุขำและคมเพชร ฉัตรศุภกุล(2552)การมีบุคคลสองคนขึ้นไปรวมกันมุ่งจะติดต่อเกี่ยวข้องกับทำพฤติกรรมอย่างใดนั้น ๆ อย่างหนึ่งร่วมกันร่วมกัน เป็นการให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมและความต้องการของชุมชน โคเฮนและอันฮอฟ (Cohen and Uphoff,1977อ้างในบุญชร แก้วส่อง: 2531: 45) การมีส่วนร่วมของประชาชนในการตัดสินใจว่าจะทำอะไรควบคู่ไปกับการนำกิจกรรมนั้น ๆ ไปปฏิบัติและมีส่วนร่วมในเรื่องของผลประโยชน์และการประเมินผลกิจกรรมโดยที่ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการปฏิบัติและเป็นตัวกำหนดให้มีการประเมินผล ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526: 20) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชน

ได้มีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาคิดตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติและร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อตัวประชาชน และอำเภ จันทรภาค และคณะ(2545:14 อ้างถึง ไพรัตน์ เดชะรินทร์: 2525: 6) ได้สรุปหลักการและแนวทางการพัฒนาประชาชนให้มีส่วนร่วม ซึ่งสามารถสรุปได้ว่า ต้องยึดหลักความต้องการและปัญหาความเดือดร้อนของประชาชน เป็นจุดเริ่มการดำเนินกิจกรรมในลักษณะกลุ่ม สร้างพลังกลุ่มที่จะรับผิดชอบร่วมกัน ปลูกฝังทัศนคติและพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากกว่าส่วนตัว โดยคำนึงถึงขีดความสามารถที่จะพึ่งตนเองสามารถทำต่อไปได้ กิจกรรมที่ดำเนินการต่าง สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมท้องถิ่น การเริ่มต้นกิจกรรมต้องอาศัย ผู้นำเป็นผู้บุกเบิกและชักนำชาวบ้าน ซึ่ง การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้ผู้มีส่วนได้หรือเสีย ประโยชน์เข้ามามีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมนั้น ๆ ได้แก่ การร่วมคิด ร่วมค้นหา/กำหนดปัญหาความต้องการ ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมดำเนินการ ร่วมรับผลประโยชน์ และ ร่วมติดตามประเมินผล ซึ่งมีผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลา

การมีพลังสตรีและเยาวชนเป็นพลังสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมของชุมชน นำมาสู่การรวมกลุ่มกันจนเกิดเป็นพลังในการพัฒนาทำให้สตรีและเยาวชนเป็นกำลังสำคัญ การพัฒนาที่จะนำไปสู่ความเข้มแข็ง ถึงแม้จะเป็นชุมชนมุสลิม100เปอร์เซ็นต์แต่ความเป็นสตรี และเยาวชนสามารถเป็นผู้นำการพัฒนาที่มีส่วนสำคัญมากในชุมชนแห่งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ ยูพิน วรสิริอมร และคณะ (2533:บทคัดย่อ) ซึ่งได้อธิบายว่า บทบาทผู้หญิง ในการช่วยเหลือตนเองในการถ่ายทอดประสบการณ์การ จัดตั้งองค์กรเพื่อช่วยเหลือตนเองของหญิงล้วนไปสู่หมู่บ้านอื่น ผู้หญิงที่มีบทบาทด้านการเมืองการปกครองมากขึ้นและผู้หญิง มีบทบาทในทางสังคมมากขึ้น โดยสอดคล้องกับหลักการพัฒนาชุมชนของ สอนทยา พลศรี (2547) ได้กล่าวว่า ให้สตรีและเยาวชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการให้มากที่สุด เพราะสตรีมีบทบาทในการขยายตัวของงาน ส่วนเยาวชนสามารถรับช่วงงานและขยายงานได้เป็นอย่างดีและสอดคล้องกับบทบาทสตรีในการพัฒนาชุมชนของ ศิริรัตน์ ธาณิธมานนท์ (2538) ได้กล่าวว่าสตรีมีบทบาทต่อการพัฒนาชุมชนมากขึ้น เช่น บทบาทในการแสดงความคิดเห็นและการตัดสินใจในการวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน กิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้หญิงได้เข้าร่วมในการพัฒนาชุมชน เช่น การจัดตั้งกลุ่มสตรี กลุ่มแม่บ้าน ได้ดำเนินไปอย่างกว้างขวาง และสามารถนำไปสู่ปัจจัยความสำเร็จของการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลา

การนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลา ชุมชนบ้านวังไธ้ ได้ดำเนินกิจกรรมโดยน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะกับชุมชนของตนเองสามารถพึ่งตนเองได้ ดำเนินกิจกรรมวิถีพอเพียง ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ การรวมกลุ่มต่าง ๆ มีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มอาชีพ ฯลฯ เพื่อให้คนในชุมชนมีกิจกรรมร่วมกันและมีรายได้เพิ่มขึ้น และมีการดำเนินงานอย่างรอบคอบ โดยเกิดเป็นความสมดุล ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง (2553)เป็นปรัชญาที่ชี้แนวทางการดำรงชีวิตและการปฏิบัติของตนเองทุกระดับในสังคมตั้งแต่ระดับ

ครอบครัว ชุมชน รัฐ ทั้งในการพัฒนาตนเองและการพัฒนาประเทศ โดยยึดหลักสายกลางในการดำเนินชีวิต

การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับหมู่บ้านให้คนในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น สามารถอยู่อย่างพึ่งพาตนเองได้ดังคำที่ว่า “เราต้องพึ่งตนเองก่อน ก่อนที่จะให้ใครมาช่วยเรา” ซึ่งได้ดำเนินโครงการโดยน้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิต รวมทั้งการใช้ทุนชุมชนที่มีอยู่ของชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์อย่างเต็มที่ รวมถึง การพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ส่งผลให้คนในชุมชนได้นำความรู้ ประสบการณ์ และทุนชุมชน ที่มีอยู่มาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และมีความต้องการ ในรวมกลุ่มกันในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อพัฒนาหมู่บ้านให้มีความเข้มแข็งและสามารถแก้ไขปัญหาของชุมชนได้ด้วยชุมชนเอง ปัจจัยความสำเร็จการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลา การเริ่มต้น ด้วยความศรัทธาเชื่อมั่นในผู้นำชุมชน มีความร่วมมือกันทุกฝ่ายมาร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาหมู่บ้านด้วยความร่วมแรงร่วมใจ เสียสละ จริ่งใจในการทำงาน จากทุกภาคส่วน อีกทั้งได้นำจุดเด่นที่เข้มแข็งของชุมชน มาเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนา คือ พลังพัฒนาจากสตรีและเยาวชน ที่เข้มแข็งเป็นพลังสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน เป็นการใช้ทุนชุมชนกันอย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุดจึงเกิดการรวมกลุ่มกันทำกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมาหลายกลุ่ม และได้รับรางวัลสำหรับชุมชนและภาคีเครือข่ายเช่น รางวัลหมู่บ้านเรารักสงขลาด้านการมีส่วนร่วมดีเด่น รางวัลผู้ใหญ่บ้านแทนทองคำ รางวัลโต๊ะอีหม่ามดีเด่น รางวัลพัฒนากรดีเด่น รางวัลสตรีดีเด่น รางวัลครอบครัวร่วมเย็น การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง กลุ่มเลี้ยงไก่ กลุ่มพัฒนาอาชีพสตรี กลุ่มข้าวสาร กลุ่มแปรรูปผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร รวมทั้งการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ชุมชนแห่งแรกของตำบลจะแหนด้วยพลังศรัทธาของชุมชนโดยช่วยกันออกเงิน ช่วยกันออกแรงสร้าง จนสำเร็จเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนบ้านวังไธ้ เป็นสิ่งที่ทำแล้วเกิดประโยชน์ในการพัฒนามากมายทั้งกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการสร้างความสามัคคีของชุมชน การเอื้ออาทรซึ่งกันและกัน โครงการเรารักสงขลาเป็นโครงการที่ไม่มีงบประมาณในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ จึงต้องดำเนินการโดยใช้แรงศรัทธาและพลังชุมชนทุกภาคส่วนในการมีใจที่เสียสละที่จะร่วมกันขับเคลื่อนกิจกรรมหมู่บ้านเรารักสงขลาและสามารถบริหารจัดการชุมชนด้วยชุมชนเอง โดยการพึ่งพาตนเอง จนได้รับความสำเร็จ ส่งผลทำให้คนในชุมชนมีความสุขเพิ่มขึ้นโดยการวัดความสุขมวลรวมของชุมชน(GVH) มากขึ้น (โดยการประเมินความสุขมวลรวมของกรมการพัฒนาชุมชนกระทรวงมหาดไทย) ก่อนทำโครงการหมู่บ้านเรารักสงขลาสามารถวัดความสุขมวลรวมของคนในชุมชนบ้านวังไธ้ ได้ 52 คะแนน หลังจากทำโครงการหมู่บ้านเรารักสงขลา ความสุขมวลรวมเป็น 87 คะแนน แม้ว่าบ้านวังไธ้จะเป็นชุมชนที่เป็นพื้นที่เสี่ยงภัยสี่อำเภอของจังหวัดสงขลา โดยปัจจัยความสำเร็จในการพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลาบ้านวังไธ้สามารถเปลี่ยนแปลงชุมชนได้อย่างรวดเร็วเพราะบ้านวังไธ้ มีการบริหารจัดการทุนชุมชนที่มีคุณภาพ มีการนำจุดเด่นของชุมชนด้านผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งมาพัฒนาประกอบกับความร่วมมือที่เป็นแบบอย่างในความเอื้ออาทรและเกื้อกูลต่อกันของคนในชุมชน การที่ชุมชน ร่วมกันคิด ร่วมกันทำ และร่วมรับผลประโยชน์ การนำทุนที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใน

หมู่บ้าน โดยเฉพาะการนำทุนมนุษย์มาใช้ในการบริหารจัดการชุมชน การน้อมนำเอาปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในชีวิตประจำวัน เกิดเป็นความสามัคคีปรองดองจากที่เคยต่างคนต่างอยู่ก็เริ่มหันกลับมาคุยกัน ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้ การเสียสละ การทำงานร่วมกัน แต่เมื่อชุมชนเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาหมู่บ้านจึงร่วมกันพัฒนารวมพลังความตั้งใจ ความสามัคคี ความเสียสละ จนนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง

จากการศึกษาสามารถอธิบายการวิจัยได้ว่า บ้านวังไธ้ ตำบลจะแหน อำเภอสบ้าย้อย จังหวัดสงขลา มีปัจจัยที่ทำให้ประสบความสำเร็จที่วัดได้จากผลงานและรางวัล โดยกลยุทธ์สู่ความสำเร็จที่สำคัญคือ การให้ความสำคัญกับการนำทุนชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์ คือ ทุนมนุษย์ พร้อมกับการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ จนสามารถนำไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง

ข้อเสนอแนะ

1. การพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลา ต้องมีการสร้างความตระหนักและความเข้าใจให้แก่ชุมชนเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ควรมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตเดิมดั้งเดิมของชุมชน พัฒนابนพื้นฐานของทางสายกลางโดยการใช้ทรัพยากรและภูมิปัญญาของแต่ละท้องถิ่นมาเพิ่มศักยภาพในการดำเนินพัฒนาหมู่บ้าน ผลักดันให้หมู่บ้านสร้างความเข้มแข็งด้วยตนเองโดยยึดหลักการมีส่วนร่วม และใช้ทุนชุมชนมาสร้างมูลค่าเพิ่ม

2. การพัฒนาหมู่บ้านเรารักสงขลาให้เข้มแข็งด้วยทุนชุมชน ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ คือ การดำเนินโครงการหมู่บ้านเรารักสงขลา เป็นโครงการที่ไม่มีงบประมาณในการดำเนินงาน การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ล้วนมีค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นซึ่งสมาชิกในชุมชนร่วมมือกันดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้วยความเต็มใจ แต่หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องควรมีงบประมาณในการสนับสนุนเพื่อเป็นกำลังใจให้ชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- บัญญัติ แก้วส่อง. (2531). *รูปแบบทางสังคม - จิตวิทยา สำหรับการอธิบายการมีส่วนร่วมของประชาชน ในกระบวนการพัฒนา*. ปรินซ์ตันนิพนธ์การศึกษาดุซมิบัณฑิต. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- ยุพิน วรสิริอมร และคณะ. (2533). *บทบาทผู้หญิงในองค์กรเพื่อการช่วยเหลือตนเอง*.
ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2526). *หลักการพัฒนาชุมชนและการพัฒนาชุมชน* กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นิติบุคคลไทยอนุเคราะห์ไทย.
- ยุวัฒน์ วุฒิเมธี. (2534). *การพัฒนาชุมชน: จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด บางกอกบล็อก.
- วินิจ เกตขำ และคมเพชร ฉัตรศุภกุล. (2552). *กระบวนการกลุ่มศึกษา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.

- ศิริรัตน์ ฉานีรณานนท์. (2538). *ชาวไทยมุสลิมและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยและพัฒนาแห่งประเทศไทย.
- สนธยา พลศรี. (2547). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน*. นนทบุรี: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์. องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา. (2555). *โครงการเรารักสงขลา*. สงขลา: องค์การบริหารส่วนจังหวัดสงขลา.
- อำภา จันทราภาค และคณะ. (2554). *รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการศึกษาระบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมในการพัฒนากลุ่มออมทรัพย์บ้านป่าสำน ต.เวียงกาหลง อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.)*
- สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง. (2553). *ปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงชีวิต*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

บุคคลานุกรม

- เจ๊ะปารี๊ะ โดยหะ. ผู้นำสตรี สัมภาษณ์ 15 ธันวาคม 2557.
- ซูฟาวิ หงมะเกะ. เยาวชน สัมภาษณ์ 19 ธันวาคม 2557.
- ปาการอซี หะเยาะ. ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2557.
- อามีเต๊ะ กนางอ. ผู้แทนจากเขตบ้านใหม่ สัมภาษณ์ 19 พฤศจิกายน 2557.
- อารีย์ รัตน์ะ. ตัวแทนจากกลุ่มอาชีพ สัมภาษณ์ 10 พฤศจิกายน 2557.
- อำเสาะ ดอเส็น. ผู้แทนจากเขตบ้านวังโอะเก่า สัมภาษณ์ 20 ตุลาคม 2557.